

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Interview: Wie was 'ware vluchteling' in de Nederlandse Republiek? Met Lotte van Hasselt

Auteur: Roos Nolten en Pim Storm

Verschenen in *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang 47.1, 53-55

© 2025 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

ISSN 0165-7518

Skript Historisch Tijdschrift is een wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

INTERVIEW

WIE WAS 'WARE VLUCHTELING' IN DE NEDERLANDSE REPUBLIEK? MET LOTTE VAN HASSELT

Roos Nolten en Pim Storm

Woorden zijn zelden zo neutraal als ze doen voorkomen. Zo is een 'asielzoeker' de juridische benaming voor een persoon die asiel aanvraagt in Nederland. Eenieder heeft het recht om hier asiel aan te vragen: Nederland heeft zich namelijk na de Tweede Wereldoorlog gecommitteerd aan een aantal verdragen, zoals het Verdrag van Genève (1951). Toch heeft de term asielzoeker in de media en politiek eerder de connotatie van illegale gelukszoeker dan van een persoon die gebruikmaakt van een fundamenteel mensenrecht. Dat betekenisgeving aan woorden een continu proces is in het migratiediscours, blijkt ook uit het proefschrift van Lotte van Hasselt. Van Hasselt deed onderzoek naar het concept 'vluchteling' in de Nederlandse Republiek, vanaf 1570 tot de jaren 1730. Haar conclusie luidt dat het concept werd gevormd door het onderscheid tussen 'gewenst' en 'ongewenst', en tussen degenen die werden beschouwd als hulp verdienend en diegenen die dat niet verdienden. Wie was vluchteling in de vroegmoderne Republiek? En wie bepaalden dat? We vroegen het aan Lotte van Hasselt.

Het Hollandse beleid omtrent de ware vluchteling

De vraag wie in de Republiek bepaalde wat een 'ware vluchteling' was, kent geen eenduidig antwoord. Er was immers geen nationaal beleid en derhalve ook niet één nationale houding. Veel werd op lokaal niveau geregeld. Zo onderzocht Van Hasselt naast het reilen en zeilen van de Staten van Holland ook de magistraten van gemeente- en kerkelijke besturen. Opvang werd vaak kerkelijk geregeld en was onderverdeeld per confessie. Hoewel de kerkelijke gemeentes veel op eigen initiatief ondernamen, werkten zij ook samen met het lokale bestuur.

Exemplarisch is de reactie op de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) waarbij de Palts, een van de protestantse staten van het Heilige Roomse Rijk, werd ingenomen door katholieke keizerlijke troepen. Toen de kerk een collecte wilde organiseren

voor de verbannen gereformeerde geestelijkheid, moest zij dat eerst geaccordeerd krijgen bij de Staten van Holland. De collecte kon plaatsvinden, maar was alleen bedoeld voor de ballingen die zich ophielden in de overgebleven protestantse bolwerken in en rondom de Palts; ze was heel expliciet geen steun voor ballingen die naar de Republiek kwamen. Veel ballingen uit de Palts waren namelijk predikant; zij zouden moeten worden ondersteund in de Republiek. De Staten zagen niet voldoende geld en werkgelegenheid om daaraan te beginnen.

Wie op steun kon rekenen in de Republiek lag eveneens gecompliceerd. Naast het feit dat veel lokaal werd bepaald, beslaat het onderzoek van Van Hasselt een periode van 150 jaar. Het antwoord op de vraag is afhankelijk van de grillen van de tijd en is niet 150 jaar lang hetzelfde geweest. Toch is er wel een algemeen patroon

Lotte van Hasselt

te herkennen: een ‘ware vluchteling’ was gereformeerd, gevlucht wegens het geloof en de vlucht was gedwongen. Ook andere factoren werden soms meegewogen, viel Van Hasselt op tijdens haar onderzoek. Relevante factoren waren bijvoorbeeld het economisch nut van de vluchtelingen en de leegstroom van de eigen bevolking in gebieden die vervolgens moesten worden opgevuld. Tevens bleek de vraag relevant of wat de ontheemden was overkomen ook de eigen bevolking kon overkomen. Dat de Palts totaal werd ingenomen door vijandige katholieken boezemde angst en medelijden in binnen de Republiek; zij was zelf immers ook in oorlog met een katholieke grootmacht, Spanje.

Deze vorm van Nederlandse identificatie met de vluchteling en de daaruit voortvloeiende retoriek herkent Van Hasselt ook in het heden. Toen Oekraïne werd binnengevallen door Rusland – een historische vijand van het kapitalistische Westen – werd in Nederland in termen gesproken van echte vluchtelingen die hulp

nodig hebben. Bij oorlogsvluchtelingen uit andere conflicten wordt dat vaak minder expliciet benoemd.

Zijn er meer vergelijkingen met het heden te trekken? Hoewel Van Hasselt expliciet benoemt dat de term ‘vluchteling’ niet juridisch was, kent de zeventiende-eeuwse praktijk toch vergelijkingen met het hedendaagse vreemdelingenrecht. De Franse hugenoten werden vanaf de jaren 1680 als vluchtelingen gezien en genoten allerlei privileges, zoals belastingvoordelen, accommodatie en financiële steun. In dat licht leidde het label van vluchteling dus tot allerlei rechtsgevolgen. Toch benadrukt Van Hasselt dat de terminologie niet gezien kan worden als een vroege vorm van wetgeving. De privileges stonden niet in steen geschreven, maar werden lokaal bepaald en totaal arbitrair toebedeeld. Zij waren niet verbonden aan één specifieke term. Zelfs als Franse hugenoot kon je geen rechten claimen of terugvallen op een universeel gegeven. In het begin van de achttiende eeuw zagen de hugenoten de

privileges dan ook weer als sneeuw voor de zon verdwijnen.

Het perspectief van vluchtelingen

Aan de beeldvorming van ‘vluchtelingen’ – een term die in een groot deel van de periode die Van Hasselt bestudeerde overigens nog niet bestond – droegen migranten zelf ook bij. De verschillen tussen groepen migranten hadden een belangrijke rol in het beeld dat migranten van zichzelf en elkaar schetsten. Vanwege de religieuze oorlogen die geregeld tot migratiestromen leidden, had religie een belangrijke rol in deze beeldvorming.

Een duidelijk voorbeeld waren de protestanten uit Salzburg die in de jaren 1730 naar de Republiek vluchtten. Om hun protestantse identiteit te benadrukken, noemden de Salzburgers zichzelf geen immigrant, maar *Exulant*; de Duitse term voor balling. ‘Daarmee plaatsten ze hun vlucht, als protestanten voor katholieke overheersers, in een Bijbelse traditie’, legt Van Hasselt uit. Het benadrukken van de christelijke notie van predestinatie bleek niet zonder reden. Op momenten twijfelde men in de Republiek namelijk aan het ware geloof van de Salzburgers: bezochten zij niet stiekem de katholieke mis? Dat was nogal een aantijging, want als er een bevolkingsgroep in de tolerante Republiek werd gewantrouwd, waren de katholieken dat wel.

De predikanten uit de Palts gebruikten eveneens Bijbelse retoriek, aan de hand van expliciete verwijzingen naar Bijbelteksten die ze in de marges van pamfletten toevoegden. Joodse migranten uit voornamelijk Spanje en Portugal hadden deze ‘geloofstroef’ daarentegen niet. Naast een verblijfsvergunning kregen zij in de vroegmoderne Republiek dan ook beduidend minder rechten dan bijvoorbeeld de hugenoten in de laatste twee decennia van de zeventiende eeuw. Dat betekende echter niet dat joden zich voor hun eigen positie niet hard hadden gemaakt, benadrukt Van Hasselt. Net zo goed als de Salzburgers

maakten zij gebruik van retoriek om hun verblijf en positie in de Republiek te verdedigen. Omdat zij geen beroep konden doen op een gemeenschappelijke geloofsovertuiging, legden zij de nadruk op een universele humanitaire noodzaak tot hulp- of asiolverlening.

Tot slot

Het interview loopt ten einde. Onze laatste vraag luidt of er lessen voor het heden zijn te destilleren uit het proefschrift. Van Hasselt is voorzichtig met het trekken van parallellen tussen toen en nu. Ze vraagt zich hardop af wat het nut kan zijn van een historische vergelijking. Wat het onderzoek van Van Hasselt wel toont, stelt ze, is dat concepten en categorieën niet universeel zijn. Ze zijn historisch specifiek en onderhevig aan veranderingen. Haar onderzoek benadrukt dat het beeld van een specifieke groep sterk afhankelijk was van de veranderende dynamiek binnen de Nederlandse samenleving, meer dan van de specifieke kenmerken van migranten zelf. Haar conclusie doet denken aan Derrida, die in *De la grammatologie* (1967) schrijft dat bij elke herhaling van het woord de betekenis kan verschillen van de betekenis die eerder is toegekend. Het toekennen van betekenis aan woorden is een continu proces en afhankelijk van een groot aantal factoren. Dat was in de zeventiende eeuw het geval, en is nu nog steeds zo.

Lotte van Hasselt heeft op 31 januari 2025 haar proefschrift getiteld *Deserving refugees?* verdedigd. In haar proefschrift heeft ze zich gericht op de ontwikkeling van het begrip ‘vluchteling’ in de Nederlandse Republiek tussen 1570 en de jaren 1730.